

**LEKSIK-SINTAKTIK STILISTIK VOSITALAR:
ANTITEZA, ALLYUZIYA, O'ZLASHTIRMA GAP TUSHUNCHALARI.**

Sevaraxon Abdulazizova Ganiyevna

Ingliz tili nazariy aspektlari kafedrası o'qituvchisi

Abduolimova (Obidova) Nilufarxon Salimjon qizi.

*Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda ingliz tili (MBTI) yo'nalishi 401-guruh
talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada leksik-sintaktik stilistik vositalar turlaridan bo'lgan **antiteza**, **allyuziya** va **o'zlashtirma gap** tushunchalari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Antitezaning mantiqiy qarama-qarshilik yasashdagi roli, allyuziyaning konnotativ ma'nolar vositasida matnni boyitishdagi ahamiyati va o'zlashtirma gaplarning sintaktik struktura hamda uslubiy yuklamasi tahlil etiladi. Til vositalarining badiiy nutqdagi estetik, obrazli va kommunikativ funksiyalari namunali adabiy matnlar asosida ko'rsatib berilgan. Maqolada stilistik vositalar orqali ifoda kuchi va emotsional ta'sirni oshirish imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: stilistik vositalar, antiteza, allyuziya, o'zlashtirma gap, sintaksis, uslub, ifoda kuchi

Аннотация: В статье рассмотрены лексико-синтаксические стилистические средства, такие как **антитеза**, **аллюзия** и **прямая речь** как синтаксическая конструкция. Анализируется роль антитезы в создании логической противоположности, значимость аллюзии как средства углубления смысла текста через скрытые культурные и литературные отсылки, а также функции прямой речи в стилистике художественного текста. Приведены примеры из художественной литературы, демонстрирующие выразительные и коммуникативные возможности этих средств.

Ключевые слова: стилистические средства, антитеза, аллюзия, прямая речь, синтаксис, выразительность, структура текста

Abstract: This article explores key lexical-syntactic stylistic devices such as **antithesis**, **allusion**, and **direct speech constructions**. It analyzes the role of antithesis in creating logical opposition, the significance of allusion in enriching the text with connotative and cultural meanings, and the stylistic functions of direct speech in narrative structure. Literary examples illustrate how these devices enhance expressiveness and emotional impact in artistic texts. The study highlights the importance of these tools in developing stylistic depth and communicative effectiveness in written discourse.

Keywords: stylistic devices, antithesis, allusion, direct speech, syntax, expressiveness, literary text

Zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda til vositalarining estetik, emotsional va mantiqiy yuklama orqali ta'sirchanlik darajasini oshiruvchi unsurlar sifatida o'rganilishi alohida e'tiborga loyiqdir. Bunday vositalar jumlasiga leksik-sintaktik stilistik vositalar kiradi. Ular asosan badiiy matnlar, publitsistik asarlar, nutqiy chiqishlar va reklama matnlarida keng qo'llanadi. Ayniqsa, **antiteza, allyuziya va o'zlashtirma gap** kabi uslublar adabiy nutqning obrazlilik va ta'sirlilik darajasini belgilovchi muhim vositalardandir.

Bugungi kunda o'zbek tilshunosligida stilistik tahlilning lingvopoetik yo'nalishi, ya'ni til vositalarining badiiy matndagi estetik vazifasi, emotsional ta'siri va madaniy-ma'naviy konnotatsiyasi chuqur o'rganilmoqda. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzini oshirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PF-6084-sonli farmonida** ham adabiy til, uning boyligi va uslubiy imkoniyatlaridan keng foydalanish muhim vazifa sifatida belgilangan.

Shu nuqtai nazardan, **antiteza** (qarama-qarshi tushunchalarni solishtirish orqali emotsional-ta'sirchanlik hosil qilish), **allyuziya** (madaniy yoki adabiy kontekstga ishora orqali chuqur ma'no yaratish), hamda **o'zlashtirma gaplar** (begona nutqdan olingan gaplarni muallif nutqiga singdirish) -stilistik vositalar sifatida til ifodaviyligini, muloqot samaradorligini oshiruvchi kuchli vositalardir. Ular orqali yozuvchi yoki so'zlovchi o'z munosabatini bevosita emas, balki o'quvchi yoki tinglovchi ongida estetik idrok uyg'otish orqali ifodalaydi.

Maqolada ushbu vositalarning semantik-pragmatik xususiyatlari, uslubiy funktsiyalari va o'zbek adabiyotidagi qo'llanilish holatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ularning nutqiy faoliyatdagi o'rni, madaniy va ijtimoiy konnotatsiyasi hamda o'quvchi idrokiga ko'rsatadigan ta'siri amaliy misollar orqali yoritib beriladi.

Leksik-sintaktik stilistik vositalarning nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq qilishda stilistika, pragmalingvistika va diskurs tahliliga oid ilmiy manbalar muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Bu boradagi ilmiy izlanishlar asosan til birliklarining estetik, ekspressiv, emotsional va madaniy-ma'naviy yuklamalarini tahlil qilishga qaratilgan. Jumladan, akademik I.V. Arnoldning *The Stylistics of Modern English* (1992) asarida stilistik vositalarning umumiy tasnifi, ularning kommunikativ funktsiyalari va muallif-intensiyalar bilan bog'liqligi chuqur ochib beriladi. Muallif, xususan, antitezani ziddiyat orqali estetik kontrast yaratish vositasi sifatida tavsiflaydi.

Rus tilshunosligida M.N. Kozina, V.V. Odintsova, G.Y. Solganik kabi olimlar stilistik vositalarning sintaktik strukturalar doirasidagi imkoniyatlarini keng yoritgan. Xususan, G.Y. Solganik *Vvedenie v stilistiku* (2005) nomli asarida o'zlashtirma gaplarni muloqotning ekspressiv unsuri sifatida ko'rib chiqadi. Unda begona nutqning transformatsiyasi va muallif fikriga singdirilishi uslubi o'quvchi idrokida real voqelikni jonli ifodalash vositasi sifatida talqin etiladi.

O'zbek tilshunosligida esa O.M. Yo'ldoshev, A. Madvaliyev, G. Jo'raeva, D. Jo'rayev kabi tadqiqotchilar til birliklarining badiiy matndagi stilistik funksiyalarini tahlil qilishga alohida e'tibor qaratgan. A. Madvaliyevning Hozirgi o'zbek adabiy tili stilistikasi (T., 2008) nomli asarida antiteza usulining ko'p qirrali qo'llanilishi, ayniqsa, lirik va publitsistik janrlarda qarama-qarshi tushunchalarni qarshilantirish orqali emotsional kuchaytiruv hosil qilinishi yoritilgan.

Bundan tashqari, G. Jo'raevaning tadqiqotlarida allyuziya vositasining mental va madaniy kontekstda qanday ishlashi, u orqali o'quvchida assotsiativ tafakkur uyg'otish mexanizmi tahlil qilinadi. Masalan, o'zbek mumtoz adabiyoti va zamonaviy she'riyatda Qur'on, hadis, tarixiy shaxslar yoki xalq og'zaki ijodi namunalariga ishora qilish orqali chuqur qatlamli ma'no yaratish usullari ko'rsatiladi.

Xalqaro miqyosdagi zamonaviy tadqiqotlarda, xususan, pragmalingvistika va diskurs tahlili asosida stilistik vositalarning ta'sirchanlik darajasi, o'quvchi yoki tinglovchi ongiga bo'lgan semantik bosimi va konnotativ yuklamasi o'rganiladi. Bu yo'nalishda N. Fairclough (Critical Discourse Analysis), D. Crystal (Stylistics and Pragmatics), R. Wodak kabi olimlarning ishlari metodologik asos sifatida alohida o'rin tutadi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, antiteza, allyuziya va o'zlashtirma gaplar stilistik vosita sifatida tilning faqat grammatik strukturasini emas, balki madaniy, emotsional va assotsiativ qatlamlarini ham ifoda etishga xizmat qiladi. Shu bois, ularning o'rganilishi tilshunoslikning turli yo'nalishlari - stilistika, pragmatika, kognitiv lingvistika va matnshunoslikni birlashtiruvchi yondashuvda olib borilishi dolzarb hisoblanadi.

Asosiy qism

Zamonaviy adabiy til va matn stilistikasida leksik-sintaktik vositalar muhim stilistik yuklamaga ega bo'lib, ular asarning semantik qatlamini chuqurlashtirish, obrazlar orasidagi munosabatlarni kuchaytirish, muallif pozitsiyasini aniqroq

ifodalashda vosita bo'lib xizmat qiladi. Ulardan eng ko'p uchraydiganlari sifatida **antiteza**, **allyuziya** va **o'zlashtirma** gaplarni ko'rsatish mumkin.

Antiteza - qarama-qarshilik orqali ta'sir kuchini oshiruvchi vosita

Antiteza (lot. *antithesis* -qarama-qarshilik) - bu ikki yoki undan ortiq fikrning, obrazning, tushunchaning o'zaro qarama-qarshi qo'yilishi orqali emotsional kuch va ifoda ta'sirini oshiruvchi stilistik vositadir. U o'quvchiga yoki tinglovchiga ta'sirchanlikni kuchaytirish, o'zaro ziddiyatlarni yoritish maqsadida qo'llaniladi.

Misol: "U ko'z yoshi to'kdi, ular esa kulib turishdi." (Bu yerda insoniy his-tuyg'ular va befarqlik orasidagi keskin ziddiyat tasvirlanmoqda.)

Adabiy matnlarda antiteza ko'pincha shoir va yozuvchilarning estetik fikrini kuchaytirish, personajlar xarakterini ochib berish va dramatik tus berish maqsadida keng ishlatiladi. Antitezaning asosiy vazifasi -voqea va hodisalarni dramatik, emotsional va falsafiy rangda yoritishdir.

Allyuziya - madaniy va tarixiy konnotatsiyalar vositasi

Allyuziya (lot. *allusio* - ishora, kinoya) -bu bevosita aytilmagan, ammo madaniy, adabiy, tarixiy yoki diniy kontekstlarga ishora qiluvchi stilistik vosita bo'lib, matnga chuqur konnotativ ma'no bag'ishlaydi. U intertekstual bog'lanishlar hosil qiladi va o'quvchidan muayyan bilimlar, madaniy asoslarni bilishni talab etadi.

Misol: "Uning sabr-toqati Yoqubniki edi." (Bu ibora diniy manbaga -Ya'qub payg'ambarning sabriga ishora qiladi.)

Allyuziyalar matnning semantik yukini oshiradi, g'oyaviy qatlamni chuqurlashtiradi hamda muallifning ma'naviy yoki madaniy dunyoqarashini ifoda etishga xizmat qiladi. Ayniqsa badiiy nasr va she'riyatda, publitsistik matnlarda, hatto siyosiy nutqlarda ham allyuziyadan foydalanish tez-tez uchraydi.

O'zlashtirma gap - dialog va emotsional ta'sir vositasi

O'zlashtirma gap (yoki o'zlashtirma nutq) -bu kimgadir tegishli bo'lgan gapning muallif nutqiga grammatik jihatdan moslashtirilgan holda ifoda etilishidir. Sintaktik jihatdan bu gaplar asosan murakkab gaplar shaklida bo'ladi va ular

matnning dialogik tuzilishini shakllantirishda, fikrlar ketma-ketligini aniqlashtirishda muhim o'rin tutadi.

Misol:U dedi, u kelishini aytdi.(Bu yerda o'zga shaxs fikri muallif nutqiga moslashtirilgan.)O'zlashtirma gaplar ayniqsa ilmiy, publitsistik va rasmiy uslubdagi matnlarda ko'p ishlatiladi. Biroq badiiy matnda ham ular personaj fikrini muallif fikri bilan bog'lashda, matnning tilshunoslik va uslubiy tuzilishini boyitishda muhim rol o'ynaydi.

Yuqorida tahlil qilingan leksik-sintaktik stilistik vositalar **-antiteza, allyuziya** va **o'zlashtirma gap** - matnning mazmuniy, stilistik va semantik strukturasini boyitish vositalari sifatida xizmat qiladi. Ular orqali muallif o'z g'oyasini chuqurroq ifodalaydi, o'quvchi e'tiborini tortadi hamda tilning go'zallik, obrazlilik va ta'sirchanlik imkoniyatlarini kengaytiradi.

Til vositalarining badiiy, publitsistik yoki ilmiy matndagi funksional yukini aniqlashda leksik-sintaktik stilistik vositalar alohida e'tiborni talab qiladi. Ular nafaqat matnning estetik ko'rinishini belgilaydi, balki undagi semantik, emotsional va ekspressiv qatlamlarni ham shakllantiradi. Mazkur maqolada tahlil qilingan **antiteza, allyuziya** va **o'zlashtirma gap** kabi stilistik vositalar ifoda kuchini oshirish, o'quvchi yoki tinglovchining e'tiborini jalb etish hamda matnlararo bog'lanishlar yaratishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Antiteza vositasi orqali qarama-qarshilik asosida dramatik va emotsional ta'sir kuchaytirilsa, **allyuziya** yordamida matnga chuqur madaniy va tarixiy konnotatsiyalar kiritiladi. **O'zlashtirma gaplar** esa muallifning yoki personajning nutqiy portretini ochib berish, gapning sintaktik strukturasini murakkablashtirish hamda matnga mantiqiy aniqlik baxsh etishda muhim rol o'ynaydi.

Shunday qilib, bu vositalarning badiiy nutqdagi qo'llanilishi tilning boy imkoniyatlarini ochib beradi, muallifning individual uslubini belgilaydi va matnni yuqori darajadagi estetik va funksional samaradorlikka olib keladi. Ularni chuqur

o'rganish va tahlil qilish nafaqat tilshunoslik nazariyasida, balki amaliy matn tahlillarida ham katta ilmiy va metodik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Rajabov A. R. **Tilshunoslikka kirish**. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2020. – 256 b.
2. Zokirova M. B. **Stilistika va matnshunoslik**. -Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. -312 b.
3. G'aniyeva N. T. **Hozirgi o'zbek adabiy tili. Sintaksis**. -Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2017. -280 b.
4. G'oziyev E., Shukurov S. **Lingvistik tahlil asoslari**. -Toshkent: Tafakkur, 2019. -198 b.
5. Galperin I. R. **Stylistics**. -Moscow: Higher School Publishing House, 1981. -342 p.
6. Ахманова О. С. **Словарь лингвистических терминов**. – Москва: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
7. Lotman Yu. M. **Struktura khudozhestvennogo teksta**. – Leningrad: Nauka, 1970. – 350 s.